

TÓTH-UBBENS, Magdi

Een vorstelijke jachtpartij in Frankrijk

De kunst van het jagen met valken.

*Wer wil nach valken art derjage
der sal sich hohem alle tage
mit tugenden und mit milde*

'Der Minner im Garten'. [1]

Notitie n.a.v. de 15de eeuwse waterverf-tekening 'De Vispartij' op de tentoonstelling "Jan van Eyck terug in Museum Meermanno te Den Haag", 26 februari t/m 11 maart 2012 (*afb. I*).

Herkomst: Parijs, Musée du Louvre, Cab. des Dess., 20674, ca. 1420-1425 (*afb. I*). Met het latere opschrift in hoofdletters: 'VETERUM BURGUNDIAE DUCUM CONIUGUMQUE FILIORUM FILIARUMQUE HABITUS AC VESTITUS'. Voorheen Bourgondische, later keizerlijke collecties van het Huis Habsburg te Wenen. Zie ook het schilderij, zijnde een kopie naar deze tekening, door de Franse historie- en portretschilder Charles-Alexandre Debacq (1804-1850), Musée du Château de Versailles, [2] (*afb. II*).

Voorstelling: Twee gezelschappen van edellieden, van vrouwen aan de linkerkzijde en mannen aan de rechterzijde (gezien vanuit de toeschouwer), staan tegenover elkaar op een open plek in het bos met op de achtergrond een kasteel met vele torens. Zij worden gescheiden door een tussen hen in stromend beekje. Aan het hoofd van de edelvrouwen staat de Franse koningin Isabeau (Elizabeth) van Beieren (1371-1435) uit het huis Wittelsbach, de echtgenote van en regentes voor haar echtgenoot, de geesteszieke koning Charles VI van Frankrijk, 'le Fou' of 'le Bien-Aimé' uit het huis Valois (1368/1380-21 oktober 1422). Koningin Isabeau, in een miniatuurportretje duidelijk herkenbaar afgebeeld, draagt – tijdens de valkenjacht – een eenvoudige tulbandachtige hoed met een broche met drie afhangende kettinkjes, waaronder twee 'horentjes', een Frans hoofddeksel geïnspireerd door de kleurrijke tulbanden der Osmaanse Turken [3]. Met een vergelijkbare, rijk versierde hartvormige hoofdtooi ('bourrelet') wordt koningin Isabeau eveneens in miniatuur geportretteerd, met haar hofdames, in vol ornaat in haar paleis gezeten, in de openingsminiatuur van het verzamelhandschrift 'the Queen's manuscript' (ms Harley 4431, 3r, Brit. Libr., Londen, 1413) (*afb. III*). In onze tekening staat de Franse koningin gehuld in een wijd op de grond slepend gewaad, een 'houppelande' met neergeslagen, van bont gemaakte kraag en een hoge gordel. Op haar schouders draagt zij een gouden schakelketting. Zij houdt op haar gehandschoende linkervuist een afgerichte jachtvalk zonder huid (kapje) op zijn kop vast, terwijl haar

rechterhand half schuil gaat in een lange afhangende 'hangmouw'. Achter de koningin staat een jong, opzij stappend en wegstarend, 'blikontwijkend', meisje, haar dochter, de bruid, prinses Catherine uit het Huis Valois (1401-1437), die op haar onbedekte haar, zijnde ongehuwd, een haarband ('chapelet') met witte parels of bloemetjes draagt. Ook zij draagt een over de grond slepende 'houppelande' met een gouden schakelketting op haar schouders. Zij beiden, moeder en dochter, worden door zes edelvrouwen vergezeld, van wie er een, staande achter de Franse koningsdochter, een jachtvalk op haar linkervuist houdt en de jachtvogel een brokje vlees (aas), als beloning voor zijn terugkeer en in ruil voor de prooi, aanreikt, terwijl een andere edelvrouw, knielend aan de kant van de beek een lange lichtgebogen stok (hengel?) in haar rechterhand vasthoudt en tegen de (hengel) stok van een der edellieden aan de overzijde van het stromende water stoot [4].

Aan het hoofd van de edelen staat de slanke, atletische figuur van de Engelse koning, Henry V uit het Huis Lancaster (1386 of 1387/1413-31 augustus 1422); prins van Wales, hertog van Aquitanië, Lancaster, Cornwall en earl van Chester. Hij was volgens de Engelse kronieken 'taller than most men, his face fair and set on a longish neck, his body graceful, his limbs slender but marvellously strong', maar bovenal een succesvolle legeraanvoerder – de overwinnaar in de vermaarde slag bij Azincourt op 25 oktober 1415 (feestdag van de Franse heilige schoenmakers Crispinus en Crispianus van Soissons) - , sportief, een hartstochtelijke jager, muzikaal en geleerd. [5]. Op de linkervuist van de koning zit een jachtvalk zonder huid, terwijl hij in zijn rechterhand de vogel een brokje vlees (aas) als beloning voorhoudt. De koninklijke jacht met gevangengenomen en goed getrainde jachtvalken, de snelste roofvogels ter wereld, wordt in de middeleeuwse dichtkunst bezongen en in de beeldende kunst afgebeeld als het liefdes- of het hoofse minnespel van de ridderlijke jager en de edelvrouw, het beeld der liefde, van wederzijdse trouw en zelfdiscipline, de deugd der christelijke zelfonthouding. Het was in het minnespel de taak der vrouw (of het jonge meisje) om door weg te kijken de blik van de man te ontwijken en op die manier de man te louteren en van hem een beter mens te maken. [6]

De Engelse koning, na zijn huwelijksluiting met de Franse prinses Catherine in mei/juni 1420, hertog van Normandië, regent van Frankrijk en schoonzoon van de geesteszieke Franse koning, is gekleed in een met bont geboord, hooggesloten scharlaken gewaad met uitgehakkelde randen en met lange neerhangende gekartelde 'mouwen' en met van zijn polsen afhangende stroken van bont. De lange scharlaken mantel is bezaaid met witte bloemetjes met blaadjes als klavertjes-drie. Op zijn hoofd draagt hij een zwarte of donkerpaarse Bourgondisch-Vlaamse kaproen ('chaperon'), waaraan, aan een der zijslippen, een ovaalvormige gouden sierspeld met drie afhangende kettinkjes, met in het midden het Griekse kruisteken (? als embleem. Dit kruisteken met gelijke armen, is het attribuut van St George / St. Joris, de Drakendoder (feestdag 23 april), patroonheilige van Engeland en de beschermheilige van de Orde van de Kousenband [7]. De Engelse koning draagt voorts als hoofd van het Huis Lancaster een gouden schouderketting met schakels en edelstenen in de vorm van rozen met in het midden een medaillon, met het 'X'- of St. Andreaskruis (?) (feestdag St. Andreas 30 november, de patroonheilige van Griekenland, Schotland en Bourgondië). Ten tijde van het bewind van hertog Jan zonder Vrees, hertog van Bourgondië, graaf van Vlaanderen en Artesië (1371-1419) was het schuine St. Andreaskruis het partijtken van de Bourgondiërs. Tevens draagt de Engelse koning een halsketting met het T(au)-kruis met het St. Antoniusklokje, de onderscheidingsteken van een lid van een leken-St. Antoniusbroederschap (St. Antonius, feestdag 17 januari, de geboortedag van hertog Philips de Stoute, Pontoise

1342 – Halle 1404, begraven in zijn kartuizer klooster te Champmol bij Dijon). Ook dit sieraad en de Vlaamse/Bourgondische kaproen wordt door de Engelse koning gedragen ten teken van politieke verbondenheid met de Bourgondiërs. Naar wij veronderstellen staat achter de rug van de Engelse koning hertog Jan zonder Vrees als een 'stille', geheime bondgenoot in een miniatuurportretje 'en profil' geportretteerd (*afb. IVA*). Hij is gekleed in een rode mantel herkenbaar versierd met – naar wij veronderstellen – zijn embleem, de schaaf met houtkrullen. Zijn (Vlaamse) motto was 'Ic hou(d) (vast)'. De Bourgondische hertog had, zonder dat iemand daarvan op de hoogte was, begin oktober 1416 te Caen met de Engelse koning 'afgepacteerd', 'un pacte infernal' volgens de Franse geschiedschrijvers, terwijl de Engelse historici de hertog een 'double-dealer' noem(d)en. Eind mei 1418 veroveren de Bourgondische troepen de stad Parijs. Na massale slachtpartijen in juni trekt hertog Jan zonder Vrees in eigen persoon half juli de stad binnen, gezeten op zijn paard versierd met zijn embleem, de schaaf met houtkrullen, terwijl zijn soldaten op hun harnassen of borstplaten het 'X'-kruis, het St. Andreaskruis, dragen [8] (*afb. IVB*).

De belangrijkste plaats van verering van de relieken van de koptische woestijnheremiet St. Antonius Abt of de 'Kluizenaar' (251-356; meegenomen door een Franse kruisvaarder uit Byzantium) was sedert ca. 1000 gelegen in de oude Franse pelgrimskerk St. Antoine-en-Viennois, (Dep. Isère). De heilige Antonius, een nood-heilige, was een bescherm- en geneesheilige van mens en dier (met name van varkens en pluimvee) en werd aangeroepen tegen het Antonius-vuur (ergotisme of moederkorenvergiftiging) en andere ongeneeslijke infectieziekten, zoals pest, miltvuur (antrax) etc. Zijn sterf/geboortedag wordt gevierd op 17 januari. Op vele plaatsen werden hospitalen opgericht. In de 13de eeuw ontstond de Congregatie der Antonieten, die de verzorging der zieken aan St. Antonius-leyenbroederschappen overdroegen. In 1776 werd deze congregatie van reguliere Augustijner kanunniken opgenomen in de Maltezer Orde. Ook te Havré bij Bergen/Mons in Henegouwen was een leken-St. Antoniusbroederschap verbonden aan de kapel van St. Antoine-en-Barbefosse, in 1382 opgericht door hertog Albrecht van Beieren (1336-1404), paltsgraaf op de Rijn, hertog in Beieren, ruwaard (landvoogd) vanaf 1358, graaf van Henegouwen, Holland, Zeeland en heer van Friesland (1389-1404), als teken van dank voor het behoud en genezing van zijn oudste zoon, hertog Willem VI (1365-1417) [9].

Het profane thema van de jachtvoorstelling met de valkerij en visserij (?) van twee in alle rust en vrede tegenover elkaar staande koninklijke gezelschappen geeft een politiek-historische gebeurtenis in de vorm van een allegorie weer, n.l. een vorstelijke valkenjacht, een jachtspel, ter gelegenheid van het huwelijk en de vredesluiting tussen de koninkrijken Engeland en Frankrijk (1419-1420). Het is uit de kronieken bekend op welke wijze de eerste ontmoeting tussen de twee soevereinen plaatsvond. Nauwkeurig werd de plaats van samenkomst bepaald en beschreven. De twee partijen, d.w.z. de Engelsen onder leiding van de Engelse koning en de Fransen onder leiding van de Franse koningin met haar huwbare dochter, als een soort 'lokduif', zouden elkaar ontmoeten op een neutrale open plek in het open veld gelegen tussen de twee oorlogsgebieden. De Engelsen kwamen uit de richting van Meulan en de Fransen uit de richting van Pontoise, waar op 17 januari 1342, op St. Antoniusdag, Philips de Stoute, stichter van het hertogdom Bourgondië (1364), als de jongste zoon van de Franse koning Jan II de Goede (1319-1350), werd geboren. Beide plaatsen liggen ten Noord-Westen van de stad Parijs, die sedert 29 mei 1418 in handen was van de partij der Bourgondiërs en vervolgens van 1420 tot 1436 onder bewind stond

van de Engelse koningen. De partijen moesten zich strikt aan de minutieuze afspraken en strakke regels voor deze historische ontmoeting houden.

De Engelse koning wordt vergezeld, naar men veronderstelt, door een 'Knight of the Garter' omdat deze op zijn linkerbeen het teken van 'the most noble Order of the Garter', de Orde van de Kousenband toont. De Kousenband, letterlijk een jarretel of sokophouder is een korte riem of band met kuitgesp, gedragen onder de knie, voorzien van de spreuk 'Honi soit qui mal y pense', 'Schande over hem, die er kwaad van denkt'. Deze beenversiering onder de knie, geschilderd als een soort strik, is naar wij aannemen het teken van de Orde van de Kousenband is (*zie afb. VA en V B*). De technische foto's zullen hierover wellicht meer duidelijkheid kunnen geven. Deze figuur, een Engelse edelman, naar wij aannemen, Thomas, hertog van Clarence (1389-1421), een broer en huwelijksgetuige van de Engelse koning, houdt in zijn rechterhand, als luitenant-generaal of admiraal, een opgeheven korte staf. Hij draagt een zwarte muts met opstaande rand van bont op zijn hoofd. Achter hem staat nog een edelman, als een Bourgondische St. Antonius-broeder met een valk op zijn gehandschoende linkerhand, die de valk een brokje vlees (aas) geeft [10].

Deze ridder, drager van de band van de Orde van de Kousenband (?) onder zijn knie kan o.i. in ieder geval niet hertog Willem VI van Beieren, paltsgraaf op de Rijn, hertog in Beieren, graaf van Henegouwen, Holland, Zeeland en heer van Friesland zijn, omdat deze zich in 1416, na zijn tweede bezoek aan de Engelse koning Henry V, aan de zijde van zijn schoonzoon, de Franse kroonprins Jean, hertog van Touraine, graaf van Ponthieu, dauphin van Viennois (1398-1417) had geschaard. De Franse kroonprins, de Dauphin, was immers sinds 6 augustus 1415 (dag van de Transfiguratie) de eerste echtgenoot van hertogin Jacoba van Beieren, gravin van Henegouwen, Holland en Zeeland en Vrouwe van Friesland (1401-1436), de enige wettige erfdochter van hertog Willem VI en zijn echtgenote, hertogin Margaretha van Bourgondië (1374-1441). De jonge Franse kroonprins stierf echter reeds twee jaar later en kroonprinses-hertogin 'Jacob' 'Delphyne van Vyennen', bleef als jonge weduwe achter. In talloze portretten wordt zij dan ook als een vorstelijke Franse weduwe, getooid met hermelijn, het bont der koningen en prinses, afgebeeld.

Hertog Willem van Beieren, graaf van Oostervant was de stichter van de Hollandse Orde van de Tuin, opgericht ter gelegenheid van zijn huwelijk op 12 april 1385 (feestdag van St. Marcus, wiens attribuut de leeuw is), met hertogin Margaretha van Bourgondië, gravin van Oostervant, waarvan de versierselen door een goudsmid genaamd Jacomart Pierchen uit Bergen (Mons) zijn vervaardigd (uitbetaling op dinsdag voor Allerheiligendag, 30 oktober 1386). Dit ordeteken, genaamd 'De Tuin' was een gouden of zilveren ketting met schakels als vlechtheppen rondom een Hof, afgesloten door een hekje, in navolging van het symbolisch-theologische beeld van de 'Hortus Conclusus' (zie Vulgaat, Canticum Canticorum, Hooglied 4:12), de 'Besloten Tuin' of de 'Oommuurde Hof', zijnde de Onbevleete Maagd Maria, de Moeder Gods, 'bewaakt door de Leeuw van Vlaanderen of van Holland. Vermoedelijk werd graaf Willem bovendien geïnspireerd door het beeld van de beschrijving van 'Onze Lieve Vrouwe van de Tuyn', verschenen in 1383 in de hemel boven het klooster der Franciscanen in de stad Ieper, de rijke hoofdstad van West-Vlaanderen. Tijdens de Honderd-jarige Oorlog werd deze stad door de troepen der Engelsen, tezamen met de Gentenaren, platgebrand. Alles werd vernield met uitzondering van het Franciscaanse klooster aan de rand van de stad. Jaarlijks wordt deze redding door de Maagd Maria nog steeds gevierd op de eerste zondag van de maand augustus geheten de 'Thuyndagkermis van Ieper'.

Kort na elkaar overleden de Franse kroonprins Jean, op 4 april 1417, en hertog Willem VI, op 31 mei 1417. Hertog Willems enige dochter en erfgename, hertogin Jacoba van Beieren, de door zijn broer Johan, hertog van Beieren-Straubing, prins-elect van Luik, paltsgraaf op de Rijn, graaf van Loon en heer van erflanden in Holland (1374/1417-1425) betwiste erfopvolgster, was overeenkomstig de wil van haar ten tijde van het huwelijk reeds overleden vader, op 10 maart 1418, ten tweede male getrouwd (zonder dispensatie van de paus) met neef (in de tweede graad) Jan van Bourgondië, hertog van Lotharingen, Brabant en Limburg, markgraaf van het Heilige Roomse Rijk (1403-1427), een maand later, op 10 april 1418 kerkelijk bevestigd en gezegend voor de ingangdeur van de grafelijke kapittelkerk, de Mariakapel op het Hof in Den Haag. Achter de ridder van de Kousenband met de staf in zijn rechterhand staat waarschijnlijk een Bourgondische edelman, een St. Antoniusbroeder, met de halsketting met T(au)-kruis en St. Antoniusklokje. Twee jonge edelen, staande naast en hurkende voor de Engelse koning vermaken zich met hun (hengel?) stokken aan de oever van de beek vol met waterplanten. Achter de koning staat nog een jonge edelman met een jachtvalk op zijn linker vuist. Twee kleine hazewindachtige jachthonden, die het waterwild lokaliseren en als prooi voor de jachtvalken uit zijn schuilplaats opjagen, staan tegenover elkaar aan beide kanten van de beek, terwijl een ander hondje, ten teken van trouw afgebeeld voor de voeten van de Engelse koning, omkijkt naar de toeschouwer.

Na de eerste ontmoeting van beide vorsten einde mei 1419 liepen de daarmee gepaard gaande vredes- en huwelijksonderhandelingen op een mislukking uit en trok de Franse koninklijke familie zich terug in de door de Bourgondiërs sinds 1417 bezette stad Troyes onder leiding en bescherming van de Bourgondische hertog, Jan zonder Vrees. Enige maanden later, op 10 september 1419 werd hertog Jan van Bourgondië op de brug van Montereau-sur-Yonne door de lijfwachten van de 16-jarige kroonprins Charles VII van Valois, 'le Victorieux' (1403/1422-1429-1461) neergestoken. Hertog Jans zoon en opvolger, Philips de Goede, hertog van Bourgondië, graaf van Vlaanderen etc. (1396-1467) steunde de aanspraken van de Engelse koning op de Franse troon. Hertog Philips de Goede ratificeerde dan ook kort daarna in het verdrag van Atrecht/Arras op 2 december 1419 de vredes- en huwelijksvoorwaarden, waaronder de bruidschat van 200.000 kronen voor kroonprinses Catherine van Frankrijk, zoals voorgesteld door de Engelse koning. Ruim een maand later, op 17 januari 1420, op St. Antoniusdag, de feestdag van de ascetische Koptische woestijnvader St. Antonius Abt, een belangrijke Bourgondische feestdag zijnde de geboortedag van hertog Philips de Stoute, werd de Franse kroonprins wegens 'parricide' (vadermoord) veroordeeld en ontferd. Koningin Isabeau, de moeder van de 'ontaaarde' zoon, die met deze veroordeling instemde, ontving een lening van 10.000 francs, van hertogin Margaretha van Bourgondië uit het Huis Beieren (1363/1385-1424), de weduwe van hertog Jan zonder Vrees en plaatsvervangster van haar echtgenoot in Bourgondië [11].

Door het genoemde vonnis werd de weg vrijgemaakt voor het regelen van de vrede en het huwelijk van de Franse prinses met de Engelse koning. In de 'minne-maand' mei, op 21 mei 1420, onder het sterrenbeeld 'Tweelingen' van de Dierenriem (22 mei-21 juni) werd het onder ede bekrachtigde Engels-Franse vredesverdrag in de kathedraal van St. Pierre te Troyes gesloten, waar tegelijkertijd voor het hoofdaltaar het huwelijk met de Franse koningsdochter Catherine van Valois werd afgekondigd door het voorlezen van het huwelijkscontract. Als getuigen bij het huwelijk traden op Philips, hertog van Bourgondië, in het contract 'Roy de Bourgogne' genoemd en Thomas, hertog van Clarence uit het Huis Lancaster, broer van de Engelse koning. Vervolgens werd deze koninklijke verbintenis op zondag, 2 juni

1420, voor de parochiekerk van St. Jean te Troyes kerkelijk bekrachtigd en ingezegend door de pro-Bourgondische aartsbisschop van Sens, Henri de Savoisy. In dit huwelijkscontract van Troyes d.d. 21 mei 1420 werd bepaald, dat na het overlijden van de Franse koning Charles VI, het koningschap van Frankrijk over zou gaan op diens schoonzoon, koning Henry V van Engeland, ten nadele van diens eigen zoon, de dauphin Charles VII (*afb. VI*). Deze overeenkomst kwam tot stand door tussenkomst van hertog Philips (in het contract 'Roy de Bourgogne' genoemd), maar werd noch door de Kerk, noch door de 'Pairs' van Frankrijk noch door kroonprins Charles VII, de wettige erfgenaam en in 1422 opvolger van zijn vader, de geesteszieke koning Charles VI van Frankrijk, erkend. [12].

Ook in de artistieke beeldvorming werd deze politieke gebeurtenis – t.w. veroordeling en huwelijk, met voor de Bourgondiërs, hertog Philips en diens nazaten, vergaande perspectieven – uitgebeeld. De genoemde historische actualiteit wordt eveneens weergegeven in de uitbeelding van de Legende van de Fleurs de Lys, het wapenbeeld met de drie gouden lelies van het Franse koningshuis, afkomstig uit het rijk geïllustreerde getijdenboek gemaakt ter gelegenheid van het kerkelijk huwelijk op 13 april 1423 van John of Lancaster, hertog van Bedford (1389-1435), de jongste broer van de Engelse koning Henry V, met hertogin Anne van Bourgondië (1404-1432), zuster van hertog Philips de Goede. De hertog van Bedford was in 1422, na het overlijden van zijn broer koning Henry V, gouverneur/regent van Frankrijk geworden. Het rijk versierde handschrift, gemaakt voor de bruid, werd later geschonken aan koning Henry VI van Engeland en van Frankrijk (1421-1471) (Add MS 18850 f. 288v, Brit. Libr., Londen, *afb. VII*). In deze oude legende wordt verhaald op welke wijze en door wie de drie gouden lelies (irissen), symbool van de Heilige Drieëenheid, op het Franse wapenschild aan de heilige koningin Clotilde van Frankrijk (474-545), een Bourgondisch-Gothische prinses, dochter of nichtje van koning Gondebaud van Bourgondië en vervolgens aan haar echtgenoot, de eerste in de abdijkerk van St. Denis bij Parijs tot christen gedoopte en gezalfde, vredebrengende koning der Franken, Chlodevech I / Clovis I (ca. 466-511), stichter van de dynastie der Merovingen, werden geschonken. De allegorie brengt de steun der Bourgondiërs aan het huwelijk van koning Henry V van Engeland met prinses Catherine van Frankrijk tot uitdrukking.

Linksboven, in de eerste scène van de illustratie zien wij de heilige koningin Clotilde, oftewel koningin Isabeau van Frankrijk en gevolg op bedevaart gaan naar de kluizenaar St. Antonius Abt. De heilige, steunend op zijn T-staf, is geknield afgebeeld voor zijn boskapel hetzij in St. Antoine en Viennois hetzij in de bossen van Havré bij de stad Bergen (Mons) in Henegouwen. In deze kapel, Barbefosse, werd een haar van zijn baard - vandaar de naam 'Barbefosse' – als relik vereerd. De oude heilige met lange baard schenkt aan de heilige koningin Clothilde/Isabeau, het goddelijke schild met de 'fleurs de lys', bekend als 'fleurs de Louis', de drie mariale bloemen van de heilige Lodewijk IX van Frankrijk (1214-1270, heilig verklaard in 1297), dat de heilige Antonius Abt van God de Vader, stralend in de zon aan de sterrenhemel uit handen van een engel had ontvangen.

Rechts onderaan in de tweede scène van de illustratie van de Legende zien wij opnieuw de heilige koningin Clotilde/Isabeau met haar hofdames het Franse wapenschild vasthouden. Tegenover haar staat de door de heilige Remigius (ca. 436-ca. 533, feestdag tezamen met de heilige Bavo, de enige heilige met een jachtvalk als attribuut afgebeeld, 1 oktober) in ca. 491 of later te Reims tot christen gedoopte en gezalfde koning der Franken Clovis, oftewel koning Henry V van Engeland, aan wie als christelijke kruisridder in harnas, als een St. George, door twee schildknapen de sporen worden omgebonden. Hij

houdt met zijn linkerhand het Franse wapenschild vast tezamen met de heilige koningin. Tussen hen beiden in is een wapenheraut (?) afgebeeld, die het Franse wapenbord omhoog houdt en zich tot de koning richt. Hij, koning Clovis/Henry V, de vredebrengende echtgenoot van de heilige koningin Clotilde, wordt in de legendarische verhalen als de historische voorvader van de Fransen, van de Bourgondiërs en zelfs van de Engelsen afgebeeld. Beide scènes met historiserende voorstellingen benadrukken de politieke betekenis van de steun van de Bourgondiërs aan het Engels-Franse huwelijk en aan de Engelse erfopvolging in Frankrijk, een bondgenootschap zonder bloedvergieten. Hierdoor zou er een einde komen aan de reeds jaren voortdurende oorlog tussen Engeland en Frankrijk. Deze oorlog, de zgn. Honderd-jarige Oorlog (1337-1453), eindigde echter pas in het jaar 1453 [13].

Op de 'Eyckiaanse' ontwerptekening uit het Louvre, naar wij aannemen een 'petit patron' voor een wandtapijt (ca. 1420-1425) of voor een serie van wandtapijten met de gezamenlijke Valkenjacht van de beide regerende vorsten van Engeland en van Frankrijk, beiden regenten van Frankrijk, - door F.P. van Oostrom in zijn boek *Het woord van eer* een 'figuurlijke vispartij' genoemd (afgebeeld op de omslag) -, staan beide koninklijke figuren statig en onbewegelijk tegenover elkaar met op hun vuisten de afgerichte edele jachtvalken. De Franse koningin wordt vergezeld door haar hofdames en de Engelse koning door zijn eigen gevolg van edellieden. Tussen hen beiden in stroomt het water van een beekje met op de achtergrond een Frans/Bourgondisch kasteel met torens en omringd door bomen en struiken op een heuvelachtig terrein. De twee koninklijke hoofdfiguren met hun afgerichte, stilzittende en gehoorzame jachtvalken benadrukken hun zelfdiscipline, hun beheersing der hartstochten en hun vaste wil om tot een huwelijksovereenkomst en daarmee op een vreedzame wijze tot een algemene vrede in Frankrijk te komen. De twee koninklijke jachtgezelschappen – de vrouwen aan de linker en de mannen aan de rechter zijde – staan, na beëindiging van de edele valkenjacht, de kunst van het jagen met de valk, in alle rust en vrede tegenover elkaar, gescheiden door het zuiverende stromende water van de beek. In de (figuurlijke) koninklijke jachtpartij met de edele jachtvalken, het 'vederspel', zien wij een versmelting van heden en verleden, van actuele politieke gebeurtenissen met legendarische, allegorisch-poëtische verhalen. De moord op de diplomatiek actieve hertog Jan zonder Vrees op 10 september 1419 en het overlijden van de machtige – en sedert de slag bij Azincourt (25 oktober 1415) oppermachtige - Engelse koning, regent en toekomstige koning van Frankrijk Henry V op 31 augustus 1422 op het kasteel te Bois-de-Vincennes bij Parijs betekende het begin van het einde van de Engelse expansie in het Franse koninkrijk.

Reeds onder de eerste Bourgondische hertog Philips de Stoute, een grote beschermer der kunsten en opdrachtgever aan vele kunstenaars, zoals architecten, beeldhouwers, goudsmeden, schrijvers, (miniatuur) schilders, wevers enz., werden vele wandtapijten in de beroemde weverijen van Arras/Atrecht ter opluistering - en voor de warmte – van de muren der talrijke kastelen vervaardigd. Zijn opvolgers, de Bourgondische hertogen Jan zonder Vrees en vooral Philips de Goede hebben deze traditie voortgezet. Helaas zijn de meeste ontwerptekeningen voor deze tapijten zowel als de wandtapijten zelf in de loop der tijden verloren gegaan. Een van deze ontwerpen (ca. 1465-1470, Louvre, Parijs) èn het wandtapijt (ca. 1475-1490, Victoria en Albert Museum in Londen) zijn beide bewaard gebleven. De voorstelling was ontleend aan een episode uit de Trojaanse oorlog, t.w. de slag tussen de Amazonen en de Grieken. Ter gelegenheid van het kerkelijke huwelijk van hertog Karel de Stoute (1433-1477) met de Engelse prinses Margaretha van York (1446-1503) op 3 juli 1468 te Brugge hingen tijdens het

bruiloftsfeest, volgens de overlevering verschillende wandtapijten – zgn. ‘Telling Tapestries’ – met de volgende ‘verhalen’ ter versiering aan de muren van de grote zaal: de *Geschiedenis van de Grote Slag bij Luik*, oftewel de Slag van Othée (23 september 1408), de *Kroning van koning Clovis, de eerste Christelijke koning van Frankrijk* (dit wandtapijt met drie historische voorstellingen, w.o. de kroning van koning Clovis, wordt bewaard in de schatkamer van de kathedraal van Reims) en het *Huwelijk van koning Clovis van Frankrijk met de dochter of nichtje van Gondebaut* (de koning van Bourgondië). Dit waren thema’s, die de roemruchte recente en oude geschiedenis der Bourgondiërs alsmede de historische banden met Frankrijk en Engeland in beeld brachten [14].

Conclusie: De gekleurde ontwerptekening op papier, stelt een belangrijke politiek-historische gebeurtenis voor in de Europese geschiedenis, t.w. de Vredesluiting en het Bondgenootschap door middel van een vorstelijk huwelijk tussen de twee toenmalige tegen elkaar strijdende grootmachten, Engeland en Frankrijk, waarbij de hertogen van Bourgondië, Jan zonder Vrees en diens zoon Philips de Goede, met de steun van de Franse koningin Isabeau, een cruciale bemiddelende rol hebben gespeeld. Dit is o.i. dan ook de reden, waarom dit ontwerp in Bourgondisch en vervolgens in Habsburgs en tenslotte in Frans bezit bewaard is gebleven. De opdrachtgever was, naar wij aannemen, Philips de Goede, hertog van Bourgondië, de enige zoon en erfopvolger van hertog Jan zonder Vrees, die in 1422 in de Engelse Orde van de Kousenband van St. George werd gekozen, maar deze benoeming heeft afgewezen. Hertog Philips zou nog lange tijd, tot de Vrede, de Zoen van Atrecht/Arras op 21 september 1435, wegens de in zijn ogen verraderlijke moord, op zijn vader – niettegenstaande de herhaalde verzoeningspogingen van de kartuizer monnik uit Bologna, kardinaal Nicolò D’Albergati (1375-1443), als afgezant van de Apostolische Stoel te Rome - de onverzoenlijke, op eerwraak beluste tegenstander van de op 17 juli 1429 te Reims gezalfde en gekroonde (‘sacré’) Franse koning, Charles VII blijven.

De maker van deze ‘Eyckiaanse’ tekening is waarschijnlijk een hofschilder afkomstig uit de groep kunstenaars, die aan het Bourgondische hof te Dijon, of in de stad Atrecht/Arras, bekend om zijn vele tapijtweverijen, werkzaam waren. Deze schilders zetten de traditie van de Gebroeders van Limburg voort, die in 1416, tezamen met hun beschermheer, de kunstminnende hertog Jean de Berry (Vincennes 1340-Vincennes 1416), aan de pest waren overleden. De Gelderse miniatuurschilders van Limburg waren neven van de Gelderse hofschilder en kamerdienaar Jan Maelwael (voor 1370 Nijmegen – 1415 Dijon), die het portret en profiel van Jan zonder Vrees, hertog van Bourgondië in 1412/1413 en de gebeeldhouwde profetenfiguren in Champmol, het kartuizerklooster met de begraafplaats der Bourgondische hertogen bij Dijon, heeft geschilderd resp. beschilderd.

Tijdens de valkenjacht, met jachthonden, op ‘veerwild’, d.w.z. op allerlei soorten vogels, zoals o.a. op duiven, roeken (kraaien), hoendervogels, reigers, eenden en ander waterwild, worden deze getemde en goed afgerichte roofvogels met aas teruggelokt en beloond om na de geslaagde uitvoering van hun opdracht tot hun eigenaren/valkeniers terug te keren, die de overmeesterde prooi uit de klauwen van de jachtvalken nemen (*afb. VIII*). In de middeleeuwse dichtkunst werd de reigerjacht aan de hoogste vorm van de liefde, de hoofse minne, gelijkgesteld. De jacht met de slechtvalken (Lat.: ‘falco peregrinus’), de snelste jachtvogels ter wereld, op reigers was een bijzonderheid van de valkerij in de waterrijke noordelijke landen van het Bourgondische Rijk. Enkele eeuwen later, in de 19de eeuw, in de jaren 1839 – 1855, werd op Paleis Het Loo te Apeldoorn - in het Koninkrijk der Nederlanden, onder bescherming van

de koningen Willem II (1792 / 1840-1849) en Willem III (1817/1849-1890) een korte tijd (en tevens voor de laatste keer) eveneens met slechtvalken op reigers gejaagd [15].

Het ongewone portret van de Engelse koning Henry V met de zwarte/donkerpaarse Vlaams/Bourgondische kaproen op zijn hoofd en met de jachtvalk op zijn linkervuist in de tekening van het Louvre schiep later de nodige verwarring. Immers op een Franse portret-gravure uit 1555 met de ondertiteling 'Charles, sixiesme du nom liii Roy de Frãce' wordt niet de aldaar genoemde geesteszieke 54-jarige Franse koning Charles VI († 1422) afgebeeld – o.a. bekend door zijn portret van de hand van de miniatuurschilder de Boucicaut-meester - maar de 36-jarige Engelse koning Henry V (eveneens † 1422), met de jachtvalk op zijn gehandschoende rechterhand als koninklijke jager, 'hoofse minnaar', regent en als toekomstige koning van Frankrijk met de leliestaf in de linkerhand (*afb. IXA, IXB en IXC*). De Engelse koning draagt een soortgelijke kaproen, èn de valk, op zijn linker vuist, als op onze tekening bewaard in het Louvre. Op deze Franse portretgravure (1555) is zelfs het gezicht van de Engelse koning door littekens ontsierd waarvan bekend is, dat de Engelse koning, als prins van Wales, deze heeft opgelopen als de moedige jonge legeraanvoerder tijdens de slag bij Shrewsbury op 21 juli 1403. Ook tijdens de beroemde slag bij Azincourt op 25 oktober 1415, waarin een klein Engels leger met zijn vermaarde boogschutters te voet, onder de bezielende leiding van koning Henry V, het numeriek veel grotere Franse leger van edellieden te paard heeft verslagen, wordt de koning in de kronieken om zijn heldhaftigheid en leiderschap geprezen, maar soms ook wegens zijn genadeloosheid scherp bekritiseerd. De vermaarde Engelse boogschutters ('longbowmen') gingen tot de aanval over onder het uiten van luide kreten, die tijdens de hertenjacht werden gebezigd. Zowel het regenachtige weer als de onverwachte en ongewone, verwarring wekkende manier van aanvallen met een rij van opgestelde stokken en met jachtkreten als zou het om een jacht op wilde dieren gaan, bracht de Franse edellieden te paard in grote verwarring. [16].

De problemen van de ontwerp-tekening bewaard in het Louvre met de voorstelling van de twee rivaliserende naar vrede zoekende en stichtende koninklijke gezelschappen op de gezamenlijke valkenjacht, 'the sport of kings', vergezeld door hun jachthonden met de drie 'hengelaars', oftewel 'opstoters' van de watervogels, met de vogels hoog in de lucht zijn nog niet geheel en al opgelost (*afb. X*). Echter, zoals de Franse historicus, Prof. Henri Pirenne (1862-1935) aan zijn collega Prof. Johan Huizinga (1872-1945) schreef: "Il y a, en somme, plusieurs vérités pour une même chose: c'est un peu, comme une peinture, une question d'éclairage. L'essentiel est de faire réfléchir" [17] [18].

Noten

[1] Antonia Gertruda Ermes-Körper *Zwei Künste, beflügelt von einem Ideal, Eine Untersuchung des Falkenmotivs in der Lyrik, Epik und Minneallegorie des 12. – 14. Jahrhunderts*, Academisch proefschrift Universiteit van Amsterdam, 1995, pp. 110-111; Het standaardwerk over de valkerij is geschreven door keizer Frederik II van Hohenstaufen (1194-1250): *De Arte venandi cum Avibus, 1247 (De kunst van het jagen met vogels)*. Door zijn verblijf in het Nabije Oosten tijdens de kruistochten kwam hij in aanraking met deze wijze van jagen, t.w. het jagen met roofvogels.

[2] Zodra de nieuwe fotografische opnamen van de tekening gepubliceerd zullen zijn, zullen waarschijnlijk andere details (b.v. t.a.v. kleding en sieraden) aan het licht komen. ; Zie o.a. O. Kurz, 'A fishing party at the court of William VI count of Holland, Zeeland and Hainault. Notes on a drawing in the Louvre', *Oud-Holland*, 71 (1956), p. 117-131, afb.1 op p. 119, het latere opschrift in hoofdletters op de tekening heeft alleen maar verwarring gesticht. De kledij van de afgebeelde figuren is inderdaad gedeeltelijk afkomstig uit de Bourgondische wereld. De Franse koningin draagt uiteraard kleding in haar eigen Franse hofstijl.; zie ook R. van Luttervelt *Bijdragen tot de Iconographie van de Graven van Holland, naar aanleiding van de beelden uit de Amsterdamse vierschaar*, Oud Holland, 1957, pp. 139-234, afb. 90 als een 'Beiers familieportret', waarin door van Luttervelt de vissende vrouwelijke figuur als hertogin Jacoba van Beieren wordt geïdentificeerd en de edelman met de Kousenband (?) als hertog Willem VI van Beieren; D. Roggen *Lentetij der Nederlanden* in: *Cat. De Eeuw der Vlaamse Primitieven*, Tentoonstelling in het Stedelijk Museum voor Schone Kunsten Groningenmuseum 26 juni-11 september 1960, Brugge, Rogge vermeldt de *Valkenjacht* in Versailles als 'een repliek' en hij noemt, tezamen met de *Otterjacht*, beide schilderijen het begin van het landschap als een 'min of meer zelfstandig genre'; p. 29; D.E.H. de Boer en E.H.P. Cordfunke *Graven van Holland, Portretten in woord en beeld (880-1580)*, Zutphen, 1995, pp. 115-122, afb. op p.115, beschreven als 'Grafelijke vispartij. Groepsportret van leden van het Hollands-Beierse vorstenhuis. Centraal met valk is Jan van Beieren afgebeeld', etc; R.W. Scheller *Representatie en realisme, De vormgeving van het laat-middeleeuwse identiteitsbesef* met afb. op p. 32, beschreven als 'Vispartij aan het Hollands-Beierse hof. Ca. 1400', etc.in: B. Kempers (red.) *Openbaring en bedrog, De afbeelding als historische bron in de Lage Landen*, pp. 29-59, D. van Tol *De Orde van de Hollandsche Tuin De oudste ridderorde van Holland (1387-1418)*, *De Nederlandse Leeuw* jaargang CXIV, no 1-3, 1997, pp. 25-26, die het ook 'een hengelpartij aan het hof van Willem VI van Holland' noemt, Antheun Janse *Een pion voor een dame, Jacoba van Beieren (1401-1436)*, Amsterdam, 2009, afb. 16, *De vispartij*, Tekening op papier uit circa 1410-1430, 'die misschien betrekking heeft op één van Jacoba's huwelijken'. Musée du Louvre, Parijs; Till-Holger Borchert *Jan van Eyck*, Köln, 2008, afb. op p. 10 als 'Kopie naar Jan van Eyck, Allegorisch hengeltafereel, ca. 1550'; Annemarie Lavèn *De machteloze Jacoba van Beieren*, in: *Historisch Nieuwsblad*, april 2010, nr. 3, pp. 66-73, afb. pp. 68-69, 'Huwelijkskandidaten Schilderij van de historie- en portretschilder Alexander-Charles Debacq' (Parijs 1804-Parijs 1850). 'Afbeelding Art Archive', voorts emailwisseling met Annemarie Lavèn d.d. 10.9.2012 over de bewaarplaats van de kopie van de genoemde schilder Debacq en verdere informatie over het betreffende schilderij: 'The Fishing Party (medieval Dukes of Burgundy and their ladies), 1840 copy of drawing of Van Dyck school in Louvre (MV 4020)', waarvoor de schrijfster bij deze vriendelijk dank zegt; Het afgebeelde hoofse jachtgezelschap stelt echter als hoofdthema geen 'Vispartij' voor, maar *Een vorstelijke jachtpartij in Frankrijk*, oftewel *Een koninklijk jachtgezelschap op de valkenjacht*. De edele, afgerichte jachtvalken symboliseren - na het einde van de jacht stil en onbewogen staande op de 'handen' van hun koninklijke bezitters - de wederzijdse trouw en liefde van mens en valk, symbool van de ridderlijke hoofse liefde. Zij worden door de jacht, het 'vederspel', voor het leven aan elkaar verbonden. Zij jagen als bondgenoten in de strijd tezamen op hun prooi hoog in de lucht en laag op het water. Zie ook Antheun Janse *Ridderschap in Holland, Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen*, Hilversum 2001, pp. 344-353, hoofdstuk 7.4, *De jacht als statussymbool*.

[3] Bertrand de Chavelot *Isabeau de Bavière ou l'épouse d'un roi fou*, Lausanne, 1965, met portret van koningin Isabeau op de omslag. Vgl. voor de hoofdbedekkingen en gewaden Fr. Van Thienen *Acht eeuwen Westeuropes Costuum*, Zeist, 1960, pp. 17, 32-34, en James Robinson Planché *An Illustrated*

Dictionary of Historic Costume From the First Century B.C. to C. 1760, Mineola, New York, (1876) 2003, pp. 92, 272, 221.; Hier zegt de schrijfster dank aan Prof. Dr. Christine Chavannes-Mazel voor haar kritische opmerkingen n.a.v. de hoofdbedekking van koningin Isabeau en de versierselen van koning Henry V.

[4] Zie ook de volgende voorstellingen: (1) de drôlerieën in de marge van de miniatuur met de afbeelding van de Ontmoeting van de heilige Maagd Maria met de heilige Elizabeth, de moeder van Johannes de Doper, gevierd op 2 juli en (2) de drôlerieën van de maand augustus met de valkenjacht en een lange buigzame 'roeststok' / ruststok – een stok voor de jacht- of lokvogels om erop te zitten en te slapen - van de vooroplopende valkenier met een valkenpaar op zijn vuist in de *Très Riches Heures du Duc de Berry*, Chantilly, Musée Condé, 1412-1416), (3) *Een Bourgondische Bruiloft met alle aanwezigen in het wit gekleed* Mus. de Versailles ter gelegenheid van het tweede of derde huwelijk van hertog Philips van Bourgondië in 1424 resp. 1430 (oftewel 'Een feest na het jagen en voor de bruiloft' afgebeeld als illustratie bij de maand november in *Middeleeuws dagboek van de liefde*, 1995, Fox Editions Lisse oorspronkelijke. titel: *Medieval Lovers' Book of Days*, 1988, Phoebe Philips Editions). Het bruidspaar en de gasten vermaken zich met de verschillende fasen van de valkenjacht. Op de achtergrond is het jachtbedrijf nog in volle gang, op de voorgrond wordt de maaltijd met vruchten en wijn bereid begeleid door de muziek der blazers, ook afgebeeld op de omslag van Joseph Calmette *The Golden Age of Burgundy, The Magnificent Dukes and their Courts*, vert. Doreen Weightman, eerste Franse uitgave Paris, 1949, eerste vertaling London 1962, paperback 2001. (4) de Jachtvoorstelling op het Bourgondische wandtapijt met een valkenjacht op reigers- en een hertenjacht met jachthonden ca. 1430-1435 (Londen, Victoria and Albert Museum; afkomstig uit de collectie van de hertog van Devonshire op Hardwick Castle.). De kalendermaand Mei, onder het sterrenbeeld Tweelingen van de Dierenriem, wordt dikwijls geïllustreerd met een voorstelling van de valkenjacht, aangezien in de voorjaarsmaand mei de valk zijn verenkleed vernieuwt en gereed is voor het paren, de liefde tussen 'man' en 'vrouw', zie o.a. de eerste afb. met de maand mei in de verluchte kalender van het Psalter van Gui Dampierre (ca. 1280-1297), Brussel, Bibl. Roy., ms. 10607, fol. 3 in: Baudouin Van Den Abeele *La fauconnerie dans les lettres françaises du XIIIe au XIVe siècle*, Leuven, 1990; Soltész Zoltán *Flamand Kalendárium*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 396, Békéscsaba, 1983, zie twee afbeeldingen voor de maand mei. Aan de linker zijde is een ridder te paard met een valk op zijn linker, geschoeide hand en aan de rechter zijde het sterrenbeeld 'Tweelingen' van de Dierenriem als een liefdespaartje afgebeeld (afb. XIA en XIB).

[5] Vgl. o.a. zijn, naar men veronderstelt, natuurgetrouw beeld in de kloosterkerk van York, met schouderketting, waarmee hij als hoofd van het huis Lancaster in officiële portretten altijd is getooid.

[6] Ermes-Görber, o.c. p. 12

[7] De Orde van de Kousenband, 'The Most Noble Order of the Garter', werd in 1348 door Koning Eduard III van Engeland (1312/1327-1377, uit het Huis Plantagenet), na succesvolle overwinningen in Frankrijk, zoals de slag bij Crécy en de inname van de stad Caen in 1347, zowel voor mannen als voor vrouwen ingesteld. De koningen van Engeland zijn de soevereinen van de Orde; W.M. Ormrod *The House of Plantagenet, 1272-1399*, pp. 150/151 in W.M. Ormrod *The Kings & Queens of England*, Stroud, 2004. Het onderscheidingsteken (tegenwoordig), is een rond gouden borduursel voorstellende de blauwe kousenband met het bekende devies, 'Honi soit qui mal y pense' op een blauwe mantel met in het midden een schild met het kruis van St. George. De Kousenband wordt onder de linker kniebroek gedragen. In de lijst van de ridders van de Orde staat, behalve hertog Willem VI van Beieren-Straubing,

graaf van Oostervant (1365-1417), opgenomen in 1390, ook zijn vader, hertog Albrecht van Beieren-Straubing, paltsgraaf op de Rijn, graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland en heer van Friesland (1336-1404), opgenomen in 1397. Beiden werden door koning Richard II uit het Huis Plantagenet (1367/1377-1399) in de Orde van de Kousenband opgenomen.

[8] In zijn jonge jaren had Jan van Bourgondië, graaf van Nevers, als laatste kruistochtridder deelgenomen aan de (verloren) slag van Nicopolis op 25 september 1396. Hij werd door de Osmaanse Turken onder leiding van sultan Bajazid I (1347/1354-1403) gevangengenomen en pas twee jaar later vrijgelaten. Het hoge losgeld werd door de sultan (die zelf 2000 valkeniers in dienst had) pas aanvaard, nadat de Bourgondische hertog 12 witte Groenlandse giervalken als voorschot had geleverd; Christopher Allmand *Henry V*, New Haven and London, 1997, pp. 109-111; Keith Dockray *Henry V*, Stroud 2004, pp. 98-99; Christopher Allmand *War, Government and Power in Late Medieval France*, Liverpool, 2000, pp. 60-69; Planché o.c. p. 123; Joseph Calmette o.c., pp. 117-122; Johan Huizinga *Herfsttij der middeleeuwen, Studie over levens- en gedachtenvormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden*, Bezorging tekst en illustraties Anton van der Lem, 25ste druk, zonder plaatsnaam, 1999, p. 27. Op 20 september 1418 werd te Parijs in de kerk van St. Eustachius, beschermheilige der jagers, een Broederschap van St. Andreas - trouwe volgelingen van de Bourgondiërs - opgericht

[9] Over het leven van de heilige Abt Antonius de Grote bestaan er vele beschrijvingen, w.o. Noëlle Devilliers *Antonius de Grote, Vader van alle monniken*, vertaling door de Benedictinessen van Bonheiden, Reeks Monastieke Cahiers – Studie, Bonheiden, 1981; Stephan Beissel *Die Verehrung der Heiligen und ihrer Reliquien in Deutschland im Mittelalter*, Darmstadt, 1983 (Herdruk), Zweiter Teil, p. 44; Piet Penning de Vries SJ, *De heiligen, volgens het nieuwe altaarmissaal voor Nederland en Vlaanderen*, Brugge-Vught, 1981, pp.16-17; Van Tol, o.c., pp. 23-25, afb. 4 en 6; F.P. van Oostrom *Het woord van eer, Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400*, Amsterdam, 1987, pp. 172-173, 176; Isnard W. Frank OP *Lexikon des Mönchtums und der Orden*, Stuttgart, 2005, pp. 54-55.

[10] Allmand, o.c., pp. 131-132 en 136; Dockray o.c. p. 184; voor zover bekend wordt de jachtvoorstelling met de valken uiterst zelden tezamen met het vissen afgebeeld. Jacht en visserij waren heerlijke rechten (tot de Franse Revolutie). F.C.J Ketelaar *Oude Zakelijke Rechten, Vroeger, Nu en in de Toekomst*, Zwolle 1978, pp. 16, 20-23. De valkenjacht was voorbehouden aan keizers en koningen met echtgenoten en hun naaste hoogadellijke omgeving. Zie voor afbeeldingen: een fresco met de valkenjacht en het vissen met vangnetten vanuit een vissersbootje in het Castello del Buonconsiglio in Trento, 2de helft van de 15de eeuw, afb. in: Christian Antoine de Chamerlat *Falcony and Art*, London, 1987, pp. 124-125 en een miniatuur met voorstellingen van de jacht op vogels en viervoeters met een mannetje vissend in een vijver, terwijl de eenden hoog in de bomen zijn gevlogen, uit: *Livre des profits ruraux* door Petrus de Crescentiis (ca 1470) door de meester van Margaretha van York, Parijs, Bibl. de l' Arsenal, ms. 5064, fol. 265 in Maurits Smeyers *Vlaamse Miniaturen*, Leuven, 1998, afb. 64, p. 402 (afb. XIIA en XIIB) en afb. Grande Chartreuse bij Grenoble met vissende kartuizer monniken in *Les Belles Heures du Duc de Berry*, fol. 97.v., Metr. Mus. Of Art, New York.

[11] De rekening i.v.m. het maakloon van de halsband van de hertog is door de schrijfster gevonden, zie voorts Van Tol o.c., pp. 19-20; Na zijn ridderslag in Damme in juli 1384 en zijn verheffing tot graaf van Oostervant ('comte d'Ostrevant') door de Franse koning Charles VI een jaar voor zijn huwelijk op 12 april 1385 te Kamerijk/Cambrai, had Willem VI, hertog van Beieren, door zijn bruuske optreden tegen de

Engelse koning en zijn versnelde terugtocht hals over kop uit Engeland naar Zeeland (of Holland?), in feite de loyaliteitsband met de Engelse koning – als gevolg van zijn opname in de Orde van de Kousenband in 1390 –verbroken, zie *Annales Comitatum Hollandiae, Frisiae et Zeelandiae et Episcoporum Ultraiectinorum* door de karmeliet Joannes Gerbrandus a Leydis (1347-1403) in *Rerum Belgicarum Annales Chronici et Historici...*, Tomus Primus I..., Francofurti, An M.DC.XX., met de verkeerd gedrukte Zeeuwse plaatsnaam 'Poke' i.p.v. 'Polre'/'Polder', d.i. 'Onze Lieve Vrouw van den Polder', tegenwoordig Vrouwenpolder, waar in vroeger tijden een Augustijner klooster genaamd 'Het Heilig Graf' lag met een scriptorium en een wonderdoend Mariabeeld werd vereerd; zie Peter Blom *Versekert ende bewaert, De geschiedenis van het archief van de heren van Veere en bronnen voor het onderzoek naar het markizaat Veer*, in: P. Blom, P.A. Hendriks, G. van Herwijnen (eindred.) *Borsele Bourgondië Oranje, Heren en Markiezen van Veere en Vlissingen 1400-1700*, Hilversum, 2009, pp. 179-181; Nicole Pons *Intellectual Patterns and Affective Reactions in Defence of the Dauphin Charles, 1419-1422*, in: Christopher Allmand (ed.) *War, Government and Power in Late Medieval France*, Liverpool, 2000, pp. 54-69.

[12] Bertrand Chavelot o.c. pp. 145-148, afb. tekst nr 28.

[13] *A Medieval Flower Garden*, San Francisco, 1995, (z.n.) pp. 40-41 met afb.; Jkvr, Dr J.M. van Winter, *Ridderschap, ideal en werkelijkheid*, Bussum, 1965, pp. 19-21, 54-57, met afb. op pp. 9, 45, 77 en 91, met vraagstelling over het recht van het jagen, zie Ketelaar o.c., noot 10 hierboven.

[14] Lisa Jardine and Jerry Brotton *Global Interests, Renaissance Art between East and West*, London, 2000, pp. 72-74; Zowel de hertog van Bourgondië, Jan zonder Vrees, als Johan hertog van Beieren, de voormalige prins-elect bisschop van Luik gaf opdracht om de geschiedenis van de slag van Othée (23 september 1408) en de dramatische veroordeling van de opstandige, ongehoorzame stad Luik, de zgn. 'Sentence de Lille' (24 oktober 1408), op wandtapijten in beeld te brengen, zie Henri Defresne en Yves Charlier *Othée 1408, Chronique d'une drame, Commémoration des 600 ans de la bataille d'Othée*, Othée 2008; Susan Groag Bell *The Lost Tapestries of the City of Ladies, Christine de Pizans Renaissance Legacy*, Berkely, Los Angeles, London, 2004, afb. Pl. IV in kleur en afb. tek. Fig. V, pp. 52, 54-55, 68-69.

[15] de Chamerlat o.c., pp. 164-167, afb. op pp. 167. 168 en 169.

[16] Een miniatuur-portret van de Franse koning Charles VI (1368-1422), werd door de miniatuurschilder 'de Boucicaut-meester' in 1412 vervaardigd. Zie ook Michael K. Jones *Agincourt 1415, Battlefield Guide*, Barnsley, 2005, pp. 66-68 met de afbeelding van het verkeerd geïnterpreteerde en geïdentificeerde portret van de Engelse koning Henry V op p 66; Dockray o.c. pp. 149-150; Ormrod o.c. pp. 167-168. Voor de datum van de gravure, 1555, zie de reeks van portretten van vroege Engelse koningen en koninginnen in de National Portrait Gallery, geschilderd ca. 1590-1610, w.o. het zgn. portret van koning Henry V, en een gravure gedateerd 1618, genoemd 'HENRICUS QUARTUS ANGLIAE ET FRANCIAE REX DOMINUS HIBERNIAE', <http://www.npg.org.uk/research/programmes/making-art-in-tudor-britain/case/case-studies/...p.5>. Ook in deze tekst wordt ervan uitgegaan, dat de gravure uit 1555 met het Franse onderschrift 'Charles, sixiesme du nom liii, Roy de Frâce' inderdaad de 53 jarige koning Charles VI van Frankrijk voorstelt, die in hetzelfde jaar als koning Henry V van Engeland, t.w. in 1422, is overleden.

[17] E.O. van der Werff, C.A.A. Linsen, B. Ebels-Hoving *Burgundica et Varia, Keuze uit de verspreide opstellen van prof. dr. A.G. Jongkees*, Hilversum, 1990, p. 149.

[18] Ten tijde van het afsluiten van dit opstel werd in het Rijksmuseum te Amsterdam een tentoonstelling geopend over de valkerij ter gelegenheid van het feit, dat de jacht met roofvogels door de Unesco werd erkend als cultureel erfgoed (7 augustus-15 oktober 2012). Zie de catalogus *The Lure of Falconry, De verlokkingen van de valkerij*, uitgegeven door het Nederlands Valkeniersverbond 'Adriaan Mollen', met bijdragen van Huigen Leeftang, Erik Hinterding en Harrie Knol met een voorwoord van Jane Turner.

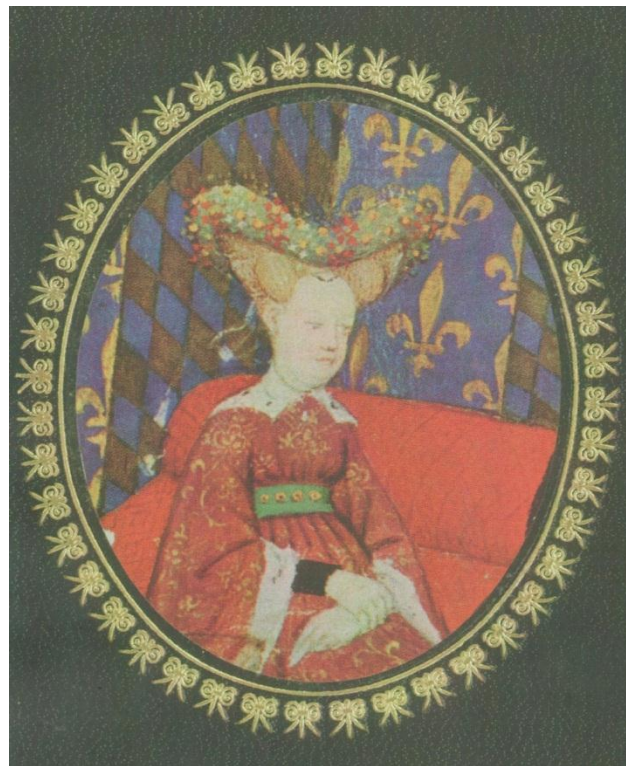
Lijst van afbeeldingen.

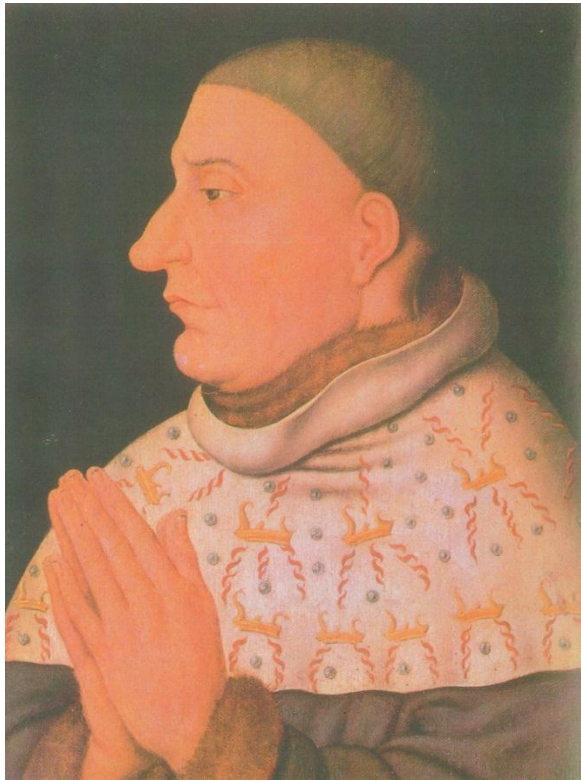
I. 'De Vispartij'.

II. Kopie van 'De Vispartij' door de historie- en portretschilder Charles-Alexandre Debacq (1804-1863).

III. Detail uit *the Queen's manuscript*, 1413, afb. in Bertrand Chavelot o.c. p. 19 (zie noot 3).

IVA. Vgl. Het portret en profil van Jan zonder Vrees, hertog van Bourgondië met op zijn witte schoudermantel zijn embleem: een schaaf met houtkrullen, afb. in: Bertrand Chavelot o.c., p. 17 (zie noot 3).

IVB. Intocht in Parijs van de Bourgondische troepen o.l.v. hertog Jan zonder Vrees, afb.in: Bertrand Chavelot o.c., p.20 (zie noot 3).

VA. Vgl. twee gewapende Engelse ridders in de Orde van de Kousenband.
 Zij dragen de Kousenband over de wapenrusting
 aan het linker been onder de knie,
 afb. in: Paul Knight (colour plates by Graham Turner)
Henry V and the Conquest of France 1416-53, London, 1998, pl. F.

VB. Vgl. de ridders van de Orde van de Kousenband, die met andere hovelingen, Koningin Elizabeth I van Engeland (1533-1603) tijdens een processie hoog op hun schouders dragen, geschilderd ca. 1601 door Robert Peake.
Afb. in: BBC History Magazine, Vol. 13, no. 6, June 2012, pp. 32-33.

VI. Koning Henry V brengt als hertog van Normandië leenhulde aan koning Charles VI van Frankrijk na het Verdrag van Troyes in 1420, afb. in: Antonia Fraser (ed.) *The Wars of the Roses*, London, 2000, p. 31.

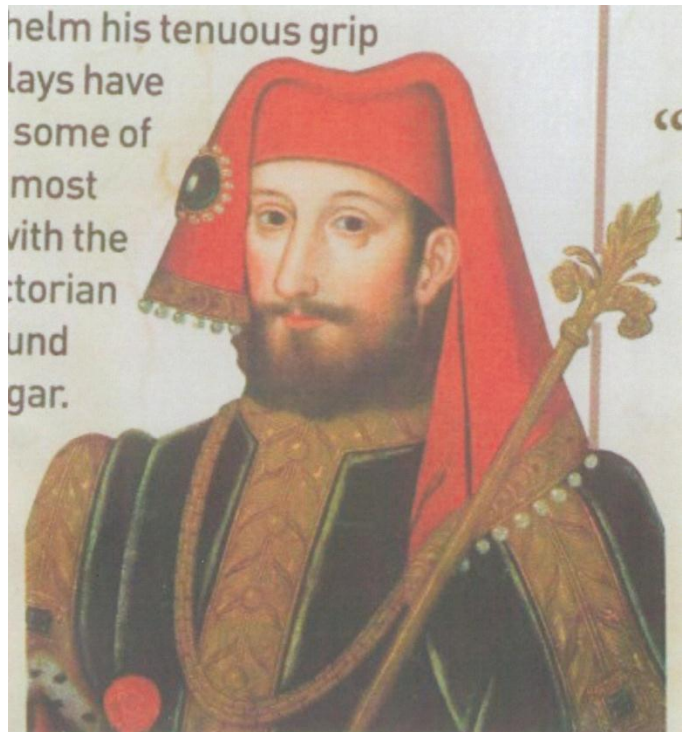
VII. De Legende van de drie lelies op het wapenschild van het Franse koningshuis.

VIII. *Een loer draaien*, het teruglokken van een jachtvalk door middel van een 'nep'-vogel ('lok'-vogel') door de valkenier, detail uit het *Getijdenboek van Engelbert van Nassau*, Ms Douce 219-20, fol. 55v, Bodleian Library, University of Oxford, zie Robin S. Oggins *The Kings and Their Hawks, Falconry in Medieval England*, New Haven & London, 2004, p. 29.

IXA. Het gegraveerde, zogenoemde portret van koning Charles VI van Frankrijk.

IXB. Een geschilderde kopie van de gravure IXA.

IXC. De geschilderde kopie van de gravure (IXB) was het voorbeeld voor het toneelkostuum met de Bourgondisch-Vlaamse kaproen met een zeer lange lamfer van de toneel- en filmspeler Sir Laurence Olivier in zijn rol van koning Henry V in Shakespeare's drama 'King Henry V', zie Jerry Brotton *Shakespeare The Kingmaker* in: BBC History Magazine, Vol 7, no. 12, December 2006, pp. 14-21 en de hier genoemde twee afbeeldingen nrs. IXB en IXC op p. 16.

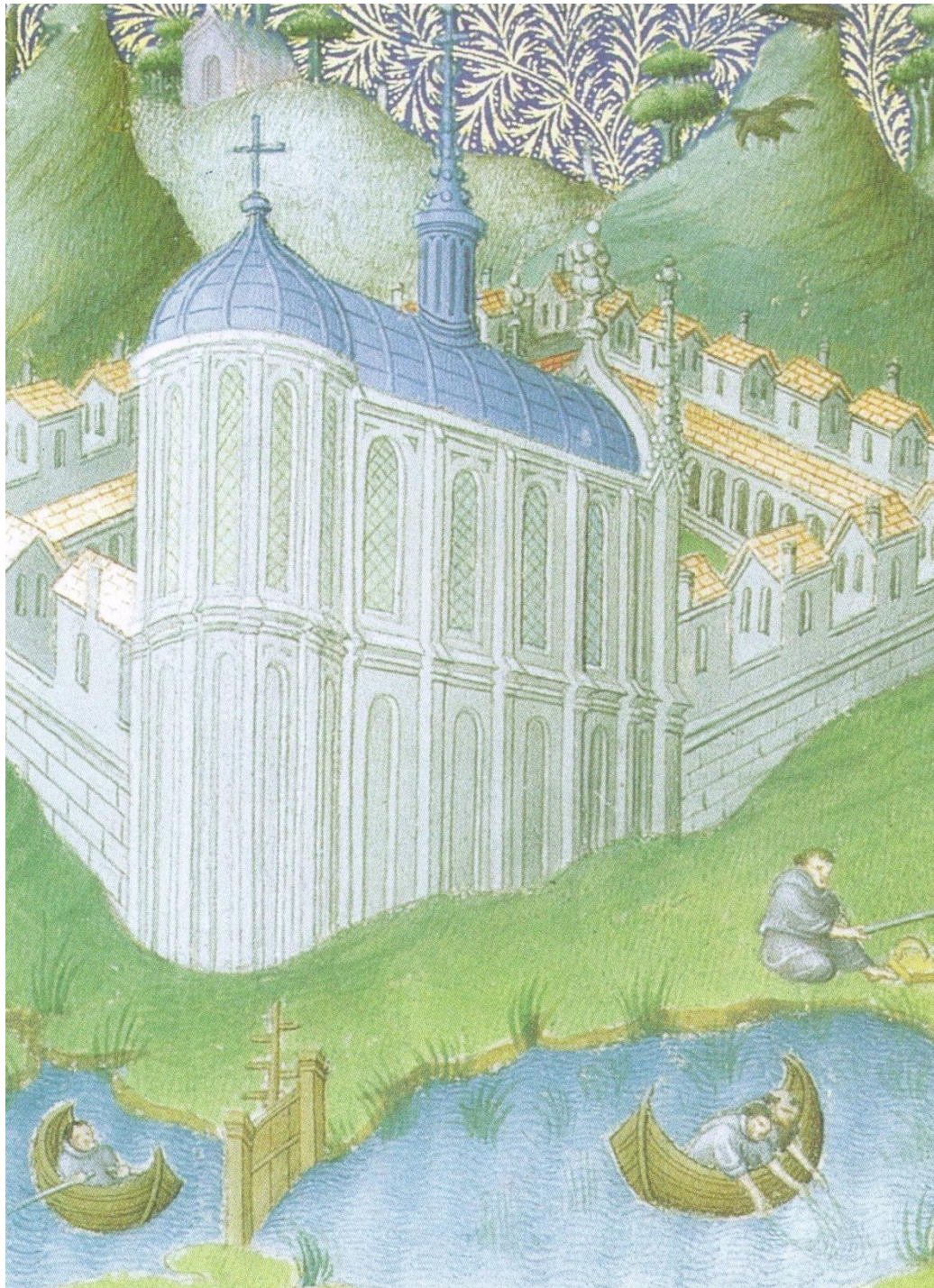
X. Een visser met een hengel met een vis aan de haak, zie *Medieval Life Illustrations*, selected and arranged by Carol Belanger Grafton, New York, 1996, p. 89.

XIA en XIB. De maand mei in twee afbeeldingen in een Vlaams getijdenboek, bewaard in de Széchényi-Bibl., Budapest (zie noot 4).

XIIIA. Miniatuur met jachtvoorstellingen in: *Livre des profits ruraux* van de schrijver Petrus de Crescentiis door de meester van Margaretha van York, ca. 1470. (zie noot 10).

XIIB. Vissende kartuizer monniken in: *Les Belles Heures du Duc de Berry*, ca. 1415, fol.v. 97, (zie noot 10).

Den Haag, 6 december 2012

TÓTH-UBBENS, Magdi: A Royal Hunting Party in France*The Art of Hunting with Falcons*

On the great international art exhibition 'The Road to Van Eyck', (Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam 13 October 2012-10 February 2013) we also find the drawing from the collection of the 'Musée du Louvre' in Paris. In the catalogue of the exhibition this drawing is mentioned as number 79 with the usual wrong title a 'Fishing-Party'. The main theme is rather a royal hunting-party with falcons and hounds with as central figures the King of England, Henry V, and Queen Isabeau of France, accompanied by her daughter the Princess Catherine as the bride to be of the English King and their respective retinues. The hunting with trained birds of prey such as falcons was the prerogative of the high nobility. Even as the right of fishing and the right to build and to use windmills the right of hunting was reserved for the highest class of the feudal society. This right was only done away with in 1798 during the French Revolution in Europe when the legal system was changed due to the ideals of 'Liberté, Egalité, Fraternité'. Nevertheless these feudal rights remained in existence in several places during a long time. The hunting on and with birds of prey is forbidden in the Netherlands and so is the hunting with falcons. At the moment however it is again possible to be trained as a falconer. The hawker with his bird of prey is put into action to shoo away birds that present a danger for the air traffic.

The coloured draft on paper portrays an important political-historical event in the history of Europe, namely the pacification and the alliance by means of a royal marriage between the two superpowers England and France at that time engaged in battle in which John the Fearless and his son Philip the Good, the Dukes of Burgundy, supported by the French Queen Isabeau, played a vital mediatory role. This is in our opinion the reason why this draft has been kept save first in Burgundian, then in Habsburgian and then in French possession. The commissioner was, as we suppose, Philip the Good, Duke of Burgundy, the only son and hereditary successor of duke John the Fearless, who in 1422 was chosen into the English Order of the Garter of St. George, but refused admittance. For a long time until the Peace of Arras on the 1st of September 1435 Duke Philip remained the irreconcilable opponent, bent on revenge and honour killing, of the French King Charles VII, anointed and crowned on the 17th July at Reims because of the in his eyes treacherous murder of his father despite the regular attempts at reconciliation undertaken by the Carthusian monk of Bologna, cardinal Niccolò D'Albergati (1375-1443), the envoy of the Apostolic See in Rome.

During the falcon hunt with hounds, that is to say on all sorts of birds, such as pigeons, rooks, fowl, herons, ducks and other waterfowl, these tamed and well-trained birds of prey are lured with all sorts of bait, actually called 'lures', that is to say fake birds with white feathers of pigeons or of other birds, and rewarded to return to their owners/falconers after having succeeded in the execution of their task, who take the overpowered prey out of the falcons' talons. In the poetry of the Middle Ages the hunt on herons was compared with the highest form of love, the courtly love. The hunt with the 'falco peregrinus' - the fastest bird of prey on earth - on herons was a peculiarity of the falcony in the northern parts of the Burgundian empire with its abundant waters.

The unusual portrait of Henry V, King of England, with the black Burgundian-Flemish hood ('kaproen') on his royal head and a falcon on his left hand caused a lot of confusion later on. A French portret-engraving of the 16th century (1555) entitled 'Charles, sixiesme du nom liii Roy the France' does not portray the 54-years old mentally ill French King Charles, but the 36-years old English King Henry V with the falcon on his gloved right hand as the 'courtly lover' and as the (future) King of France with the stave of lilies in his left hand. Here he is wearing the same hood ('kaproen') as on our 'Eyckian' drawing in the Musée du Louvre.

The problem raised as the draft with the representation of the two royal companies on the falcon hunt, 'the sport of kings', accompanied by their hunting dogs and the three 'anglers' have not yet been totally solved. However, as the French historian professor Henri Pirenne (1862-1935) wrote to his colleague professor Johan Huizinga (1872-1945): 'Il y a, en somme, plusieurs vérités pour une même chose: c'est un peu, comme une peinture, une question d'éclairage. L'essentiel est de faire réfléchir.'

